

HETTYEY ANDRÁS¹

Németország Közel-Kelet politikája érdekek és értékek útvesztőjében

Untangling Interests and Values: German Foreign Policy and the Middle East

Absztrakt

Az 1990 utáni német külpolitika leírásával és elemzésével foglalkozó szakirodalom jelentős része civilhatalomként (Zivilmacht) írja le Németországot. A civilhatalom felfogás fontos része az emberi jogok világszerte történő terjesztése és erősítése. A tanulmány Németország bilaterális kapcsolatait ismerteti a Közel-Kelet országaival, elsősorban Angela Merkel kancellársága idején, és arra igyekszik választ keresni, hogy a közel-keleti térségben sikerült-e Németországnak hűnek maradnia civilhatalmi szerepfelfogásához, különösen az emberi jogok betartatásának a területén.

Kulcsszavak: Németország, Közel-Kelet, külpolitika, emberi jogok, civilhatalom

Abstract

There is wide-ranging academic consensus that Germany can be described as a civil power. One important part of this particular role is the defending of human rights around the world. This paper provides an overview of Germany's bilateral relations with countries in the Middle East in recent years, and aims to find an answer to the question whether Germany has been able to remain faithful to its credo of being a civil power in this most difficult of regions.

Key words: Germany, Middle East, foreign policy, human rights, civil power

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem - National University of Public Service, E-mail: hettyey.andras@unike.hu, ORCID: 0000-0002-9512-2195

A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében működtetett Zrínyi Miklós Habilitációs Program keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.

1. BEVEZETÉS

Az 1990 utáni német külpolitika leírásával és elemzésével foglalkozó szakirodalom jelentős része Hanns W. Maull politológus nyomán civilhatalomként (*Zivilmacht*) írja le Németországot.² Ez az új típusú hatalom- és szerepfelfogás (nevezhetjük önmeghatározásnak is) olyan sajátosságokat egyesít magában, mint a nemzetközi célok érdekében a másokkal való együttműködés szükségességének elfogadása, a nem katonai, elsődlegesen gazdasági, 'soft' hatalomra való koncentráció és a nemzeti célok elérése érdekében, a katonai erőnek csupán reziduális erőként történő felhasználása és a szupranacionális struktúrák fejlesztésére való készség.³ A civilhatalom felfogásból fakadóan az emberi jogok világszer- te történő terjesztése és erősítése a német külpolitika egyik normatív alapvetése.⁴ Angela Merkel kancellár – elődeihez hasonlóan – többször is kijelentette, hogy a német gazdasági és egyéb természetű érdekek nem lehetnek ellentétesek a német külpolitikai értékeivel, amelyekből nem szabad engedni. Ennek megfelelően „az emberi jogok kérdése számunkra úgyszólván elvi természetű kérdés”, amelyben rövidtávú szempontok nem szabad engedni – fogalmazott a kancellár hivatali idejének kezdetén.⁵ A német kormányok koalíciós szerződésai is ebben a szellemben fogantak: a 2009-es egyenesen odáig megy, hogy a német külpolitika csak akkor lehet hiteles, ha határozottan fellép az emberi jogokért, különösen a vallásszabadságért.⁶ Ismerve a Közel-Kelet politikai viszonyait, amelyek korántsem kedveznek az emberi jogok tiszteletben tartásának, és más, a német külpolitika számára alapvető értékek érvényesülésének, felállítható az a hipotézis, hogy a Közel-Kelet problematikus terep Németország számára. Konkrétabban megfogalmazva: azt várhatjuk,

² Maull, Hanns W.: Germany and Japan: The New Civilian Powers. *Foreign Affairs*, 1990/9, 91–106.

³ Kiss J., László: Folytonosság a változásban – külpolitikai stratégia és nemzeti identitás a német fejlődésben. In: Kiss J., László (szerk.): Nemzeti identitás és külpolitika az euroatlanti térségben. Budapest, 2005, Teleki László Alapítvány, 51–159. o.

⁴ Bosold, David – Achraier, Christian: Die normativen Grundlagen deutscher Außenpolitik, In: Jäger, Thomas – Hose, Alexander – Oppermann, Kai (Szerk.): Deutsche Aussenpolitik. Wiesbaden. 2011. 445-464.

⁵ „Die Bundeskanzlerin hat immer wieder deutlich gemacht, dass verständliche nationale und auch ökonomische Interessen, die Deutschland vertritt und die die deutsche Wirtschaft, deutsche Unternehmen betreffen, in keinem Gegensatz zu Menschenrechtsfragen stehen können. Die Frage der Menschenrechte ist sozusagen eine Frage von prinzipieller Natur, und damit kann es keinen taktischen Umgang geben.” Idézi: Bosold, David – Achraier, Christian: Die normativen Grundlagen deutscher Außenpolitik, In: Jäger, Thomas – Hose, Alexander – Oppermann, Kai (Szerk.): Deutsche Aussenpolitik. Wiesbaden. 2011. 451.

⁶ Wachstum, Bildung, Zusammenhalt: Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und FDP, 17. Legislaturperiode, https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/Downloads/DE/Ministerium/koalitionsvertrag.pdf?__blob=publicationFile

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 4. szám

hogy ebben a térségben különösen gyakran megfigyelhető lesz az örök külpolitikai dilemma, vagyis az érdekek és értékek összeütközése.⁷

Némileg leegyszerűsítve a kérdést, Berlin előtt két út áll. Az egyik a civilhatalom-felfogás sutba dobása, és a sokrétű német érdekek (befektetések, terrorizmus és migráció elleni közös fellépés, regionális stabilitás) előnyben részesítése az értékek rovására, vagyis az a magatartás, amit Stephen D. Krasner nyomán „szervezett képmutatásnak” nevezhetünk.⁸ A másik véglet az autoriter, de különösen a diktatórikus államokkal folytatott politikai-gazdasági együttműködés minimálisra csökkentése lenne. Ebben az esetben azonban a német diplomáciának nem sok partnere lenne egy olyan régióban, ahol a Freedom House szerint mindössze két „szabad” (Izrael és Libanon) és három „részben szabad” (Marokkó, Libanon, Kuvait) állam található.⁹ A téma egyik ismert német szakértője, Wolfgang S. Heinz szerint Németország 1990 előtt és után gyakran kettős mércét alkalmazott az emberi jogok kérdésében: míg gazdaságilag és biztonságpolitikailag kevésbé jelentős országok esetében Németország hajlandó komoly nyomást alkalmazni, és feltételekhez kötni az együttműködést, addig fontosabb országoknál (Szaúd-Arábia, Izrael, Egyiptom) alkalmazkenti óvatossággal kívül ez nem jellemző.¹⁰ Jelen íráson vörös fonalként fog végighúzódní annak a dilemmának a bemutatása, ami a német döntéshozók előtt áll, amikor hiteles és hatékony, egyszerre érdek- és értékvezérelt külpolitikát igyekeznek folytatni a Közel-Kelet országaival.

A tanulmány kifejezetten Németország *bilaterális* kapcsolatait ismerteti a Közel-Kelet országaival, így az Európai Unió közös külpolitikájában játszott német szerep nem része a munkának. Tanulmányunk elsősorban Angela Merkel kancellárságnak az idejére koncentrálni, azon belül is – ahol lehet – a 2013 óta hivatalban lévő harmadik Merkel-kormány külpolitikájára.¹¹ A második fejezetben egy rövid történeti áttekintést adunk Németország és a térség 20. századi kapcsolatairól, ami azért fontos, mert már ekkor megjelentek azok az elemek, amik mind a mai napig jellemzik Németország és a térség viszonyrendszerét. A harmadik fejezet négy rövid esettanulmányon, négy országon (Izrael, Tunézia, Egyiptom,

⁷ A Közel-Kelet alatt jelen írásban az öt észak-afrikai országot (Marokkó, Algéria, Tunézia, Líbia, Egyiptom), az Öböl-államokat (Szaúd-Arábia, Kuvait, Bahrein, Katar, Egyesült Arab Emírátságok, Omán, Jemen) valamint Izraelt, Libanont, Szíriát, Irakot és Jordániát értjük. Elemzésünk tehát nem foglalkozik Iránnal, Törökországgal vagy Afganisztánnal.

⁸ Krasner, Stephen D.: *Sovereignty: Organized Hypocrisy*, Princeton. 1999.

⁹ Freedom House: *Freedom in the World 2017*, <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2017>

¹⁰ Heinz, Wolfgang S.: *Menschenrechtspolitik*, In: Siegmund Schmidt – Gunther Hellmann – Reinhard Wolf (Szerk.): *Handbuch zur deutschen Aussenpolitik*. Wiesbaden, 692-703.; Heinz, Wolfgang S.: *Deutsche Menschenrechtspolitik*, In: Jäger, Thomas – Hose, Alexander – Oppermann, Kai (Szerk.): *Deutsche Aussenpolitik*. Wiesbaden. 2011. 560-581.

¹¹ Angela Merkel személyéről lásd: Kornelius, Stefan: *Angela Merkel: The Chancellor and Her World*. Alma Books. 2013.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 4. szám

Szaúd-Arábia) keresztül mutatja be a Merkel-kormányok külpolitikáját. A negyedik fejezetben a gazdasági kapcsolatokat tekintjük át, végül egy összegző fejezetben vonjuk le a tanulságokat.

2. NÉMETORSZÁG A KÖZEL-KELETEN: TÖRTÉNELMI ÁTTEKINTÉS

A Közel-Kelet a 19. és 20. század folyamán nem volt a német külpolitika érdeklődésének homlokterében.¹² Németországnak 1918 előtt és után ugyanis nem voltak gyarmatai, területi érdekeltségei egy térségben, ahol elsősorban Nagy-Britannia, Franciaország és Oroszország elképzelései domináltak. Szorosabb szövetségre a vilmosi Németország egyedül az Oszmán Birodalommal lépett, ami fegyverszállítmányokban, katonai együttműködésben, II. Vilmos 1898-as közel-keleti látogatásában és a Berlin-Bagdad (be nem fejezett) vasútvonalban öltött testet.¹³ A német szövetség jegyében 1914-ben az Oszmán Birodalom a tengelyhatalmak oldalán lépett be az első világháborúba. Törökország és Németország világháborús veresége aztán hosszú időre véget vetett a Közel-Kelettel kapcsolatos német külpolitikának, és ezen az 1933 utáni évek britellenes kapcsolat-felvételi kísérletei sem változtattak jelentős mértékben. Németország a közel-keleti olajkincsekért folyó nemzetközi versenyfutásból is kimaradt.

Az 1949 utáni első évtizedekben Nyugat-Németország fokozatosan építette ki Közel-Keleten a politikai és gazdasági kapcsolatait. A külkereskedelmi kapcsolatok különösen az 1970-es évek olajválságai után erősödtek meg. Mégis: önálló német Közel-Kelet-politikáról sokáig nem lehetett beszélni, mivel az arab államokkal fenntartott kapcsolatok mindig a német-izraeli „különleges kapcsolat” függvényei maradtak. Ebben az 1970-es évek elejéig, a Willy Brandt vezette szociáldemokrata-liberális koalíció idejéig nem volt változás. Brandt alatt ugyanakkor a német vezetés célul tűzte ki maga elé a közel-keleti térséggel szemben egy „kiegyensúlyozottabb” (*Ausgewogenheit*) külpolitika folytatását. Ez egy olyan térségi stratégia kidolgozását implikálta, amely a régió egészére, vagyis Izraellel és az arab államokkal szemben is alkalmazható volt. Németország az Európai Közösség formálódó közösségi külpolitikájában, az Európai Politikai Együttműködésben (European Political Cooperation, EPC) is érvényre juttatta ezt az „új” kiegyensúlyozottságot: német támogatással az EK-külgügyminiszterek 1971-ben síkra szálltak Izrael létezésének elismeréséért és biztonságos határaiért, de egyszersmind követelték a hatnapos háborúban elfoglalt arab területek kiürítését is. A Brandt-féle paradigmaváltásnak köszönhetően az arab államokkal fenntartott kapcsolatok tovább erősödtek, még azokkal az országokkal is, amelyek Izrael

¹² Steinbach, Udo: Naher und Mittlerer Osten, In: Schmidt, Siegmund – Hellmann, Gunther – Wolf, Reinhard (Szerk.): Handbuch zur deutschen Aussenpolitik. Wiesbaden. 2011. 494-506.

¹³ McMeekin, Sean: The Berlin-Baghdad Express: The Ottoman Empire and Germany's Bid for World Power, 1898-1918. Penguin Books. 2010.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 4. szám

és Nyugat-Németország 1965-ös diplomáciai kapcsolatfelvétele elleni tiltakozásul megszakították kapcsolatukat Bonnal.

Ami az Izraellel fenntartott kapcsolatokat illeti, azokra a második világháború előtti és alatti zsidóüldözések és a holokauszt nyomta rá a bélyegét. Az 1949-ben létrejött Nyugat-Németország – keleti társával ellentétben – vállalta a múltból fakadó felelősségét és világossá tette, hogy hajlandó jóvátételt fizetni az elkövetett bűnökért. Az Izraellel kiépített kapcsolat kiindulópontja ezért kétség kívül az 1952-es luxemburgi jóvátételi megállapodás aláírása volt, amely többek között azt rögzítette, hogy Németországnak 12 éven át, (akkori áron) 3 milliárd nyugatnémet márka értékben kell német javakat és szolgáltatásokat szállítania Izraelnek, és további 450 millió márkát az Izraelen kívül élő áldozatok számára.¹⁴ (Az egyezmény 1953-as parlamenti ratifikációjánál egyébként a CDU/CSU-FDP-kormány jelentős része nemmel szavazott vagy tartózkodott, többek között az arab államokban várható piacvesztés miatt. A ratifikáció csak az ellenzéki pártok, köztük az SPD támogatása miatt nem hiúsult meg.¹⁵)

A gyakran „normalizálhatatlannak” nevezett német-izraeli kapcsolatok formai normalizálása 1965 májusában folytatódott, amikor a két állam felvette a diplomáciai kapcsolatokat. „Ezzel a folyamattal párhuzamosan kezdődött meg a katonai-védelmi kapcsolat kiépítése is, amely során az NSZK térítés nélkül szállított Izraelnek fegyvereket és nyújtott katonai segélyeket. A kormányközi együttműködésen túl a civil kapcsolat is életre kaptak, ezzel biztosítva a mikroszintű normalizációt... Ennek bizonyítéka, hogy a diákcsera-programok előfutáraként 1955-ben egy diákcsoport érkezett Izraelbe, 1959-től pedig az izraeli tudósok meghívták a Max Planck Társaságot a rehovoti Weizmann Intézetbe, s e partnerséget 1964-ben szerződéses bázisra helyezték. Szintén 1964-re vált lehetővé az izraeli és a német városok, önkormányzatok közötti együttműködés előkészítése” – írja Hausmann Róbert.¹⁶ Az arab államok reakciója nem igazolta a félelmeket: csupán tíz ország szakította meg rövid időre a kapcsolatokat Németországgal, és a gazdasági szálak sem gyengültek meg jelentős mértékben.

A Willy Brandt által meghirdetett *Ostpolitik* komoly aggodalmakat szült Izraelben, mivel azt sokáig a Szovjetunióhoz és a keleti blokkhoz való általános nyugat-német közeledésként értelmezte Golda Meir és kormánya, a keleti blokk pedig a hatnapos háborúban közismerten az arab államokat támogatta. Az *Ostpolitik*, az EK ismételt kritikája Izraellel szemben és az említett nyugat-német „kiegyensúlyozottságra” való törekvés az 1970-es évek

¹⁴ Hausmann, Róbert: Emlékezéskultúra a német–izraeli kapcsolatokban: A „normalizálhatatlan kapcsolat normalizációja” és alakulása 1990 után. *Külügyi Szemle* 2014/tavaszi, 147-175.

¹⁵ Wolffsohn, Michael – Thomas Brechenmacher: Israel, In: Schmidt, Siegmund – Hellmann, Gunther – Wolf, Reinhard (Szerk.): *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Wiesbaden. 2007. 506-520.

¹⁶ Hausmann, Róbert: Emlékezéskultúra a német–izraeli kapcsolatokban: A „normalizálhatatlan kapcsolat normalizációja” és alakulása 1990 után. *Külügyi Szemle* 2014/tavaszi, 147-175.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 4. szám

elején kétségtelenül megnehezítették az Izraellel fenntartott kapcsolatokat. A választ a két ország az intenzívebb látogatásdiplomáciában találta meg: 1970 februárjában Abba Eban első izraeli külügyminiszterként látogatott az NSZK-ba, kollégája, Walter Scheel 1971 júliusában viszonzta a látogatást. Első kancellárként Willy Brandt 1973 júniusában látogatott Izraelbe. Az 1973-as olajsokk azonban újabb lökést adott a szövetségi kormánynak, hogy az arab államokkal erősítse a kapcsolatait, ami Izraelben természetesen aggodalmat keltett, akárcsak az, hogy az ENSZ Közgyűlésben Németország (első EK-államként) a palesztinok önrendelkezési jogát követelte. A kapcsolatok 1981-ben érték el mélypontjukat, amikor Menachem Begin miniszterelnök egy Szaúd-Arábiának tervezett német fegyverszállítmány kapcsán kijelentette, hogy a német nép egésze felelős a náci bűnökért, természetesen a volt Wehrmacht-tiszt, Helmut Schmidt kancellárral egyetemben. Az 1980-as évek folyamán azonban újra javult a két ország kapcsolata: Begin, és az Izraellel hűvös viszonyt fenntartó Schmidt kancellár távozásával megnyílt az út a kapcsolatok javítása előtt. Ehhez hozzájárult, hogy újra esett az olajár, és Izrael az évtized folyamán nagyobbrészt békében élt szomszédjaival, ami javította az ország megítélését Németországban.

Az 1989-91-es esztendő komoly változást hoztak a német külpolitikában. Ezért Németország egysége és visszanyert szuverenitása mellett különösen az Öbölháború, valamint az 1991-ben kezdődő arab-izraeli béketárgyalások voltak felelősek. Az Öbölháború a német külpolitikában hozott komoly cezúrát: noha harci cselekményekben Németország nem vett részt, a Földközi-tengerbe aknaszedő hajókat küldött, a NATO gyorsreagálású erőinek a keretében pedig Törökországba telepített 18 Alpha Jet-típusú harci repülőgépet, hogy az egy esetlegesen Irak felől jövő támadás esetén Törökország segítségére legyen. Ez az óvatosnak tűnő szerepvállalás vízválasztó volt Németország számára, hiszen 1990 előtt Németország sem ENSZ-, sem NATO-keretekben nem volt hajlandó katonákat külföldre küldeni, alkotmányjogi tiltásra hivatkozva, így sokan kritizálták Helmut Kohl kancellárt, amiért ebben az óvatos formában, de csatlakozott az Amerikai Egyesült Államok által vezetett Irak-ellenes koalícióhoz.¹⁷ Az Öbölháború alatt és után felerősödtek azok a hangok, amelyek sürgették annak a kérdésnek a tisztázását, hogy legális volt-e a német szerepvállalás. A folyamat eredménye a német szövetségi alkotmánybíróság 1994. július 12-i döntése volt, amely szerint az alkotmány nem tiltja a német fegyveres erők külföldi bevetését multilaterális kontextusban (de a Bundeswehr támadó célú használata tilos). Mivel Németország tagja bizonyos kollektív biztonsági szervezeteknek, ezért a tagságból fakadó kötelezettségeket is vállalnia lehet és kell – döntöttek a bírák. Ezzel megnyílt a kapu, hogy Németország a Közel-Keleten (és máshol) katonák és/vagy katonai eszközök küldésével ENSZ-, EU, vagy NATO-keretekben szerepet vállaljon. Ráadásul az Öbölháború harci

¹⁷ Schwarz, Hans-Peter: Helmut Kohl: Eine politische Biographie. Deutsche Verlags-Anstalt. 2012. 473.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 4. szám

cselekményeiből való *de facto* német távolmaradás másik előnyeként tovább nőtt Bonn ázsíója a nemzetközi beavatkozással egyet nem értő arab államok szemében. (Ez a jelenség a 2003-as iraki háború idején – Németország akkor sem vett részt a *coalition of the willing*-ben – újra megfigyelhető volt.)

Egy arab-izraeli béke azzal kecsegtetett Németország számára, hogy megszűnik az a zéró-összegű játszma, amely Németország közel-keleti fellépését addig jellemezte, nevezetesen az, hogy az arab államokkal történő közeledés az Izraellel fenntartott kapcsolatok rovására ment – és fordítva. Éppen ezért az 1991-ben kezdődő arab-izraeli békefolyamatban Németország fontos szerepet vállalt. Ez a szerepvállalás természetesen nem bilaterális keretek között, hanem az Európai Unió politikájába beágyazva és az uniós partnerekkel egyeztetve történt. 1994 decemberében, az Európai Tanács esseni csúcán – Kohl kancellár személyes támogatásával – megindultak a tárgyalások, hogy Izrael az EU-ban „különleges státuszt” nyerjen el. 1995-ben ez vezetett el ahhoz, hogy Izrael társulási megállapodást írasson alá az EU-val.¹⁸ Különösen az 1998-ban hatalomra kerülő szociáldemokrata-zöld koalíció külügyminisztere, Joschka Fischer investált időt, energiát és politikai tőkét a békefolyamat előmozdításába – kevés sikerrel. Németország az 1990-es években is többször kritizálta Izraelt, különösen a ciszjordániai és gázai telepek növekedését, és európai uniós keretekben számos alkalommal síkra szállt a két állam-megoldás mellett. Az arab-izraeli konfliktus megoldatlansága ugyanakkor azt is megmutatta, hogy Németország térségbeli befolyása, akárcsak az Európai Unióé, igencsak korlátozott. Az Arab Tavasz és a szíriai polgárháború német érdekek és elképzelések szempontjából kedvezőtlen alakulása ismételtelen nyilvánvalóvá tették, hogy olyan külső aktorok, mint a relatív távoli, szoros történelmi kapcsolatokkal nem rendelkező Németország, mozgásteret és akciórádiusa meglehetősen alacsony a térségben.¹⁹

Rövid történelmi áttekintésünk végén hat elemet emelünk ki, amelyek összefoglalóan jellemezték és jellemzik Németország közel-keleti szerepvállalását:

- (1) a Közel-Kelet *nem tartozott, és továbbra sem tartozik a német külpolitika súlyponti területei közé*, sem politikai, sem gazdasági értelemben. (Ez alól csupán Izrael a kivétel, lásd lejjebb.) 1990 után ugyan valamelyest nőtt az érdeklődés a térség iránt, de továbbra is megfigyelhető az az Európán belüli informális munkamegosztás, amely alapján Németország nagyobb figyelmet szentelt az EU és a NATO keleti kibővítésének és a transzatlanti kapcsolatnak, míg a Közel-Kelet és Földközi-tenger térségében Bonn/Berlin másodlagos szerepet játszik: itt elsősorban Fran-

¹⁸ Hausmann, Róbert: Emlékezéskultúra a német–izraeli kapcsolatokban: A „normalizálhatatlan kapcsolat normalizációja” és alakulása 1990 után. *Külügyi Szemle* 2014/tavaszi, 163.

¹⁹ Az Arab Tavaszról lásd: N. Rózsa, Erzsébet: Az arab tavasz: a Közel-Kelet átalakulásáról. Osiris-KKI. 2016.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 4. szám

ciaország és Nagy-Britannia, az Unión kívülről pedig az Amerikai Egyesült Államok és Oroszország érdekei és elképzelései dominálnak. Ez nem jelenti azt, hogy ne lennének Németországnak *komoly gazdasági érdekeltségei*, befektetései a térségben, sőt, az utóbbi időben az is megfigyelhető, hogy közel-keleti cégek kezdtek el német cégekben részesedéseket szerezni.

- (2) *klasszikus, „hard power”-kérdésektől (katonai szerepvállalás, békeközvetítés, szankciók) való tartózkodás.* Németország ezekben az ügyekben majdnem kivétel nélkül multilaterális keretekben és partnereivel egyeztetve lép fel a térségben, legyen az az Európai Unió, az ENSZ vagy a NATO. Önálló német Közel-Kelet-politikáról tehát nehéz beszélni, hiszen a német fellépés általában elválaszthatatlan az adott nemzetközi szervezet szerepvállalásától, ahogy arra többször is utalni fogunk. Egyes elemzők ennek kapcsán egészen odáig mennek, hogy klasszikus, „bilaterális” német külpolitikáról csupán bizonyos gazdasági kérdések (külkereskedelmi kapcsolatok, befektetések) és a fejlesztési segítyezés kapcsán beszélnek. A német külpolitika további *markáns térségbeli súlypontja azok a jogállamiságot és demokráciát erősíteni hivatott bilaterális kezdeményezések*, amelyeket például német pártalapítványok hajtanak végre.
- (3) *az Izraellel fenntartott különleges kapcsolat*, amelynek mélységét mutatja, hogy német politikusok visszatérő megfogalmazása szerint Izrael biztonsága gyakorlatilag a német államrezon része. Angela Merkel 2008-as nyilatkozata szerint például Izrael biztonsága soha nem képezheti vita tárgyát, és ha arra kerül sor, akkor a bizonyítás órájában nem szabad, hogy ezek üres szavak maradjanak.²⁰ Ez az Izrael melletti kiállás ugyanakkor nem zárta ki, hogy Németország hivatalosan is a *két állam-megoldás mellett* szálljon síkra.
- (4) az utóbbi 15 évben megfigyelhető a *biztonságpolitikai kérdések, elsősorban a terrorizmus és a migráció előtérbe kerülése* a német Közel-Kelet-politikában. Ennek egyik kiindulópontja a 2001. szeptember 11-i terrortámadások voltak, és ezt a folyamatot csak erősítették az ezt követő támadások, például a 2002 áprilisában végrehajtott robbantás a tunéziai Djerba szigetén, amelynek során 14 német turista halt meg. Mint az egyik kiemelt célország, Németország a legális és illegális migrációban is komolyan érintett, amelynek kapcsán az utóbbi években szoros együttműködést igyekezett felépíteni az észak-afrikai államokkal. Mindez az állami struktúrák hiánya miatt a szíriai polgárháború esetén lehetetlen.
- (5) Németország közel-keleti jelenlétét kormányokon átívelő nagyfokú *kontinuitás* jellemzi. A fentebb említett négy szempont figyelembe vételében alapvetően kon-

²⁰ Idézi: Hausmann, Róbert: Emlékezéskultúra a német–izraeli kapcsolatokban: A „normalizálhatatlan kapcsolat normalizációja” és alakulása 1990 után. *Külügyi Szemle* 2014/tavaszi, 164.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 4. szám

- szenzus áll fenn a parlamenti pártok között, igaz, ez alól némileg kivétel a Die Linke (Baloldali Párt), amely gyakran kritikusabb Izraellel szemben, mint a többi párt.
- (6) az említett szempontok közötti *ellentmondások* feloldása komoly kihívást jelent a német külpolitika számára, és nehéz tereppé teszi a Közel-Keletet. Az izraeli biztonság és a két állam-megoldás között ugyanúgy feszültség áll fenn, mint az emberi jogi helyzet javításának az elvárása és a német gazdaság érdekei között. További ellentmondás lép fel akkor, amikor Németország a migráció és a terrorizmus visszaszorítása érdekében együttműködik olyan rezsimekkel, amelyek az emberi jogi minimumokat sem tartják be. A német külpolitika – kritikus hangok szerint - a múltban sem tudott mindig egyszerre hatékony és hiteles maradni, és ez az Arab Tavasz után sem várható.

Fogolycserék. Egy fontos terület, ahol Németország értékes közvetítő szerepet játszik a térségben, a fogolycserék. A német Bundesnachrichtendienst (BND – Szövetségi Hírszerző Szolgálat) először 1996-ban közvetített a Hizbollah és Izrael között, aminek köszönhetően tucatnyi fogoly és elesett katona cserélt gazdát. 2004-ben három izraeli katona holttestét adta át a Hizbollah, melynek ellentételezéséül 28 harcosát engedte szabadon Izrael. A cserére a kölni repülőtéren került sor. A harmadik sikeres BND-akcióra Izrael és a Hizbollah között 2008-ban került sor. A legismertebb fogolycserét 2011 októberében sikerült lebonyolítani, amikor a 2006-ban a Hamász által elrabolt izraeli katonát, Gilad Shalit szabadon bocsátását sikerült elérnie a BND-nek és az egyiptomi titkosszolgálatnak. Cserébe Izrael 1027 (!) palesztin és egyéb nemzetiségű foglyot bocsátott szabadon. Míg addig elsősorban a Hizbollah volt az a szervezet, amellyel a BND olyan bizalmi kapcsolatot tudott kiépíteni, ami lehetővé tette a cseréket, a 2011-es akció megmutatta, hogy a Hamász is megbízik a német titkosszolgálatban, különösen a „Mr. Hizbollah” néven ismert Gerhard Conrad fedőnevű ügynökben. A BND munkatársai mindegyik esetben rengeteg időt és energiát öltek a fogolycserékbe – az egyik csere létrehozása Conradnak körülbelül száz útjába és ugyanennyi tárgyalásába került. „Szorgalom, szorgalom, szorgalom, abszolút megbízhatóság és türelem” – sajtóértesülések szerint a BND ezeket tartja a siker zálogának.²¹ Természetesen az is fontos szempont, hogy a BND-nek és Németországnak nagyon jó a megítélése a térségben. A szolgálat elfogulatlanságában annak ellenére nem kételkednek a Hizbollah és Hamász berkein belül, hogy Németország közismert módon különleges kapcsolatokat ápol Izraellel, sőt, ez a siker másik záloga: Izrael is olyan nagy biza-

²¹ Süddeutsche Zeitung: Mr. Hisbollah, stets zu Diensten, 2011. október 14., <http://www.sueddeutsche.de/politik/deutscher-unterhaendler-im-gefangenenaustausch-mr-hisbollah-stets-zu-diensten-1.1162432>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 4. szám

lommel van Németország iránt, ami lehetővé tette a fogolycseréket előkészítő tárgyalásokat. Shalit szabadon engedése után Netanjahu izraeli miniszterelnök személyesen köszönte meg Merkelnek és a német közvetítőknek jószolgálatukat.

3. NÉMETORSZÁG KÖZEL-KELET-POLITIKÁJA A MERKEL-KORMÁNYOK ALATT

3.1. A MERKEL-KORMÁNYOK KÖZEL-KELET-POLITIKÁJÁNAK ÁLTALÁNOS KERETEI A HIVATALOS DOKUMENTUMOK TÜKRÉBEN

Németország Közel-Kelettel kapcsolatos külpolitikájának az elemző áttekintéséhez első körben különböző hivatalos állami dokumentumokhoz fordulhatunk, de ez az egyszerűnek tűnő megközelítés is komoly kérdéseket vet fel. A német külpolitikának ugyanis érdekes módon nincsen hivatalos stratégia dokumentuma, a biztonságpolitikai alapidokumentum, a szövetségi védelmi minisztérium által 2016-ban kiadott *Weißbuch* pedig alig foglalkozik a térséggel. Éppen ezért „másodlagos” anyagokhoz kell fordulnunk, amelyek kiválasztása szubjektív.

A Bundestag tudományos szolgálata (*Wissenschaftlicher Dienst*) által összeállított áttekintés szerint az 1949-ben létrejött Németország Közel-Kelet-politikája négy pilléren áll:

- szolidaritás Izraellel;
- az arab-izraeli konfliktus békés megoldására való törekvés;
- a térség országaival szoros gazdasági kapcsolatok kiépítése és fenntartása;
- nyugati országokkal egyeztetett politika Iránnal szemben.²²

Az utóbbi évek koalíciós szerződésai aránylag kevés figyelmet szentelnek a Közel-Keletnek, és a leírtak általában ismétlik egymást. Ez alól terjedelmével szerencsés kivételt képez a 2013-ban felállt német nagykoalíciós kormány koalíciós szerződése, amely a következő szempontokat és célokat rögzíti a térséggel kapcsolatban – ne feledjük, a dokumentum az Arab Tavasz után nem sokkal íródott:

1. Az Izraellel szemben érzett különleges felelősség felvállalása. „Izrael létezéshez való joga és biztonsága számunkra nem lehet alku kérdése” – fogalmaz a dokumentum.²³

²² Ez utóbbi pillér kiesik az elemzésünk témaköréből. Deutscher Bundestag – Wissenschaftliche Dienste, 2016: Die Nahostpolitik Deutschlands und Russlands seit 1991, WD 2 - 3000 - 055/16, <https://www.bundestag.de/blob/426610/dd5c5fb87c9539cfe4942a1e031ba769/wd-2-055-16-pdf-data.pdf>

²³ Deutschlands Zukunft gestalten: Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD, 18. Legislaturperiode, 172. https://www.bundesregierung.de/Content/DE/_Anlagen/2013/2013-12-17-koalitionsvertrag.pdf?__blob=publicationFile

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 4. szám

2. Németország és Európa érdekelt egy stabil Közel-Keletben. Éppen ezért a német kormány kiáll a két állam-megoldás mellett, amelynek keretében egy biztonságos Izrael mellett egy független, demokratikus és életképes Palesztina is helyet kap.
3. A legbővebben kifejtett szempont: a német kormány támogatja a transzformációs folyamatokat azokban az államokban, amelyekben pozitív elmozdulás tapasztalható a demokrácia és a pluralizmus irányába. Az elkezdett „transzformációs-partnerségeket” a kormány folytatni fogja. Az ellenzékkel való bánásmód, az alapvető politikai és állampolgári jogok megadása és a vallásszabadság a döntő kritériumai ennek a támogatásnak. (A szerződés itt külön kitér Egyiptomra, amely nagyban akadályozta a német politikai alapítványok működését.)
4. A keresztények helyzete felett érzett aggodalom kifejezése, ami miatt kiemelten követeli a német kormány a pluralisztikus társadalmi struktúrák kialakítását.
5. A szíriai helyzet megoldásában a kormány partner a damaszkuszi kormányra helyezett nyomás fenntartásában, annak érdekében, hogy a rezsim betartsa a vállalásait. Németország emellett humanitárius segítséget fog nyújtani a Szírián belüli menekülteknek, valamint egy összeurópai kezdeményezést szorgalmaz, amely megkönnyítené a menekültek befogadását.

3. 2. NÉMETORSZÁG ÉS IZRAEL KAPCSOLATA A MERKEL-KORMÁNYOK IDEJÉN (2005-2016)

Németország és Izrael államközi kapcsolatainak ismertetését a 2005 utáni években két részre lehet osztani. Az első periódus 2009-ig tartott, amíg Ehud Olmert volt a miniszterelnök, és pártja, a Kadima vezette a kormánykoalíciót, amelyben a Munkáspárt volt a második legnagyobb erő. Ebben az időszakban kifejezetten szoros volt a két ország kapcsolata, amelyet a 2008-ban életre hívott közös kormányülések kiválóan példázhatnak. A mérsékelt és konciliáns külpolitikát folytató izraeli vezetés ugyan nem ért el előrelépést a békefolyamatban, de megbízható partnere volt a kiegyensúlyozottságra törekvő német külpolitikának.²⁴ A német kormány a 2008-2009-es gázai háború során teljes mellészélességgel támogatta Izraelt, és hozzá hasonlóan kizárólag a Hamászt tette felelőssé az erőszak kirobbanásáért. Ezért az egyoldalú fellépésért nem csak az ellenzék, hanem koalíciós partnere, az FDP is kritizálta a kancellárt.

A szoros kétoldalú politikai együttműködés ugyanakkor nehezebbé vált, amikor 2009-ben Benjamin Netanjahu által vezetett jobboldali Likud nyerte a választást. A külügyminiszter Avigdor Lieberman lett, aki a Likud koalíciós partnerének, a jobboldali nacionalista Yisrael Beiteinu pártjának volt az elnöke. Mind Lieberman, mind Netanjahu kijelentései alapos

²⁴ Busse, Jan: Zwischen historischer Verantwortung und Zweistaatenlösung: Die Nahostpolitik der Bundesregierung unter Kanzlerin Merkel, In: Israel und Palästina – Zeitschrift für Dialog, 2012/4, 56-65.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 4. szám

okot adtak arra, hogy a német vezetés kételkedjen az új izraeli kormány két állam-megoldás melletti elkötelezettségében, ami miatt Lieberman berlini bemutatkozó látogatásán a német kormány a protokolláris külsőségeket a minimálisra is redukálta: szokatlan módon még sajtótájékoztatót sem tartottak a külügyminiszterek megbeszélése után.²⁵ A német kormány ráadásul lemondta a 2009 júniusára tervezett közös kormányülést is.

Az Izrael melletti kiállás és a két állam-megoldás egyidejű támogatása Németországtól 2009 után is további zsonglőrmutatványokat követelt. Berlin így például elutasította a Goldstone-jelentést, amely a gázai háború során háborús bűnök elkövetésével vádolta meg Izraelt, de egyúttal több alkalommal és határozottan bírálta a ciszjordániai telepek építését – olyannyira, hogy 2011 elején az ENSZ Biztonsági Tanácsában támogatott egy határozatot, amely megállapította, hogy a telepek építése „illegal under international law, [...] an obstacle to peace and constitute a threat to a two-State solution.”²⁶ Figyelemre méltó volt az is, hogy a német vezetés kezdte megváltoztatni a véleményét Izrael katonai fellépéseiről. Míg 2009-ig Berlin rendre Izrael önvédelemhez való jogát hangsúlyozta, a Gázába tartó segélyflotta elleni izraeli katonai műveletet a német kormány élesen bírálta és az arányosság elvét hiányolta. A német külpolitika vezetőit Netanjahu hatalomra jutása után elsősorban az frusztrálta, hogy a békefolyamat teljes mértékben elakadt – amint ezt Merkel egy telefonbeszélgetésében nyíltan az izraeli miniszterelnök tudtára is adta.

A Netanjahu-kormány a folytatásban sem volt könnyű partnere Németországnak. Berlin 2011 szeptemberében azzal utasította el az ENSZ-be való felvételre irányuló palesztin kezdeményezést, hogy egyoldalú lépések nem viszik előre a közel-keleti békefolyamatot. Németország ennek a gondolatnak a jegyében Palesztina UNESCO-felvétele ellen szavazott – néhány héttel azután, hogy Izrael a maga részéről bejelentette, hogy ezer új lakóépületet épített a megszállt Kelet-Jeruzsálemben. Ez az egyoldalú izraeli lépés, amelyet nem sokkal később egy további hasonló bejelentés követett, azonban ahhoz vezetett, hogy Merkel kancellár és Netanjahu miniszterelnök között a maradék bizalom is megszűnt: a német kormányzóvivő 2011 novemberében szokatlan határozottsággal állapította meg, hogy a telepek építése ellentétes a nemzetközi joggal, és akadályozzák a két állam-megoldást.²⁷ Mindez ugyanakkor nem akadályozta meg Berlint abban, hogy 2012 márciusában eladjon egy tengeralttjárót Izraelnek – ami annál is inkább vonhatta maga után a

²⁵ Die Zeit: Minimalprogramm für Lieberman, 2009.05.7. <http://www.zeit.de/online/2009/20/liebermann-besuch>

²⁶ Idézi: Busse, Jan: Zwischen historischer Verantwortung und Zweistaatenlösung: Die Nahostpolitik der Bundesregierung unter Kanzlerin Merkel, In: Israel und Palästina – Zeitschrift für Dialog, 2012/4, 60. A határozatot az amerikai vétó miatt végül nem fogadta el a Biztonsági Tanács.

²⁷ Bundesregierung: „Verhandlungen in den Mittelpunkt stellen“, 2011. november 2., <http://www.bundesregierung.de/Content/DE/Artikel/2011/11/2011-11-02-bundesregierung-israel-siedlungsbau.html>.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 4. szám

következetlenség vádját, mivel Merkel a tárgyalások során az üzlet megkötését ahhoz a feltételhez kötötte, hogy Izrael kompromisszumkész fellépést tanúsít a békefolyamat során. Noha ennek az ellenkezője következett be, a tengeralattjárót Németország mégis leszállította.²⁸ Mivel ezt, és a korábban Németország által eladott tengeralattjárókat is fel lehet szerelni nukleáris töltetű rakétákkal, az ügylet nagy port vert fel a német sajtóban. A Spiegel – utalva a német-izraeli kapcsolatok náci múlt általi meghatározottságára – így fogalmazott: „Rossz lelkiismeret, jó üzlet: Izrael felfegyverzése mind a kettőről szól. A német-zsidó múlt abszurd következménye, hogy a zsidó nép ellen elkövetett bűneit a németek egy olyan politikával igyekeznek ellensúlyozni, amely a valóságban a zsidó népet nagy veszélynek teszi ki...Ha Izraelről van szó, a szabályok nem érvényesek. Politika, jog, gazdaság – ha Jeruzsálem hív, Berlin aláveti magát Izrael akaratainak.”²⁹

A hajthatatlan izraeli politikának ugyanakkor volt ára. 2012 novemberében Németország, korábbi politikáját felülírva, tartózkodott az ENSZ közgyűlésében, amikor Palesztina megfigyelői státuszának szavazásáról volt szó. Berlin ezzel lehetővé tette a palesztin állam ilyen formában történő felértékelését. Németország a tartózkodással igazodott az EU-s partnereihez, akik a szavazás előtt komoly nyomást fejtettek ki Berlinre, hogy ne ellenezze a palesztin szándékot. A döntésben az is szerepet játszott, hogy Berlin csalódott volt Netanjahu-kormány keményvonalas telepés-politikája miatt.³⁰ Mindezek a viták komoly muníciót szolgáltattak azoknak az izraeli diplomataknak, politikusoknak és szakértőknek, akik régóta panaszták, hogy az Európai Unió, és ezen belül Németország eltávolodott a zsidó államtól és már nem „érti” Izraelt: Németország már nem tekinthető Izrael európai „horgonyának”, egyes berlini körök a kétoldalú kapcsolat „normalizálásán” dolgoznak – szóltak a vádak.³¹ A bilaterális viszony mindenkor aktuális állapota azért is bír nagy jelentőséggel Izrael számára, mert vezető körök úgy látják, hogy Németország az EU vezető ereje, Berlin pedig az európai politika – így az uniós közel-kelet-politika – motorja. Ha jó a viszony Németországgal, jó a viszony Európával – foglalható össze ez a gondolat.

Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy a Netanjahu-kormány ennek ellenére újra és újra kész kockára tenni a német-izraeli kapcsolatokat, ha belpolitikai haszonszerzésről van szó. A 2015-ös izraeli választási kampányban például a kormányfő feketén-fehéren kijelentette,

²⁸ Busse, Jan: Zwischen historischer Verantwortung und Zweistaatenlösung: Die Nahostpolitik der Bundesregierung unter Kanzlerin Merkel, In: Israel und Palästina – Zeitschrift für Dialog, 2012/4, 62.

²⁹ Spiegel Online: „Die deutsche Atom-Lüge”, 2012. június 4., <http://www.spiegel.de/politik/ausland/u-boote-fuer-israel-wie-deutschland-die-sicherheit-in-nahost-gefaehrdet-a-836816.html>

³⁰ Konrad-Adenauer-Stiftung Auslandsbüro Palästinensische Gebiete: Palästina wird Beobachterstaat bei den Vereinten Nationen, 2012. december 3., <http://www.kas.de/palaestinensische-gebiete/de/publications/32941/>

³¹ Frankfurter Allgemeine Zeitung: Reparaturarbeiten an einer entgleisten Beziehung, 2014. február 24., <http://www.faz.net/aktuell/politik/kabinett-merkel-in-israel-reparaturarbeiten-an-einer-entgleisten-beziehung-12816829.html>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 4. szám

hogyan vezetése alatt szó sem lehet a két állam-megoldásról, ami pedig – mint említettük – Németország Közel-Kelet politikájának az egyik alapja. A miniszterelnök kijelentését Berlinben nagy csalódottság fogadta. A viszonyt az utóbbi években Iránnal kötendő megegyezés is terhelte: Izrael határozottan ellenezte a szankciók feloldását, míg Németország a P5+1 csoport tagjaként mindvégig támogatta a megegyezést Teheránnal.³² Újabban a felmérésekben is megfigyelhető egy aszimmetrikus elidegenedés a két ország között: míg az izraeli lakosság 70 százalékának jó véleménye van Angela Merkelről, a „Ha Kanzlerit”-ről, addig a német társadalom a Bertelsmann-Stiftung felmérése szerint kritikusan viszonyul szövetségesehez: 60 százaléknak rossz véleménye van Netanjahu kormányáról, 35 százalék pedig a palesztinokkal szembeni izraeli politikát egyenesen a náci fellépéséhez hasonlította.³³ Mindez része egy hosszabb távú trendnek, amely azzal fenyeget, hogy Izrael és Németország között gyengülni fog a kapcsolat, ahogy újabb és újabb generációk nőnek fel a két országban, akiket a második világháború és a náciizmus bűnei egyre kevésbé határoznak meg.

3.3. NÉMETORSZÁG ÉS ÉSZAK-AFRIKA AZ ARAB TAVASZ ÓTA: A TUNÉZIAI ÉS EGYIPTOMI PÉLDA

Noha Berlin jó kapcsolatokat ápolt Ben Ali tunéziai és Hoszni Mubarak egyiptomi elnökkel, a német vezetés hamar üdvözölte az Arab Tavasz kirobbanása nyomán Észak-Afrikában bekövetkező változásokat - ellentétben például Franciaországgal. Mindössze egy hónappal a forradalom kirobbanása után, 2011 februárjában Guido Westerwelle volt az egyik első európai külügyminiszter, aki Tunéziába látogatott. A legnagyobb reményeket Berlin kezdetben Tunéziába és Egyiptomba vetette: mindkét országgal Berlin életre hívott egy ún. „transzformációs partnerséget” (*Transformationspartnerschaft*).³⁴ A transzformációs partnerségeknek két célja van: egyrészt a demokratikus transzformáció elősegítése, másrészt a gazdasági és szociális helyzet javítása. 2012. januári második tuniszi látogatásán Westerwelle és tunéziai kollégája, Rafik Abdelsalam aláírtak egy szándéknyilatkozatot, amely tovább konkretizálta a kétoldalú együttműködést. A 2012-13-as esztendőkre a transzformációs partnerség jegyében a következő területeken állapodtak meg közös projektek végrehajtásáról: demokrácia-erősítés, jogállamiság, sajtó, civil társadalom, kulturális és oktatási kooperáció, valamint szakképzés. A projektek finanszírozását – 30 millió euró értékben – természetesen Németország vállalta. A tunéziai-német együttműködés újabb szintet lépett,

³² "2002-ben, amikor egy ellenzéki iráni szervezet nyilvánosságra hozta, hogy Irán - be nem jelentett módon - nukleáris létesítmények építésén fáradozik, Nagy-Britannia és Franciaország mellett Németország kezdte meg a közvetítést a kibontakozó vitában.

³³ Frankfurter Allgemeine Zeitung: Merksels Versprechen für Israels Sicherheit, 2015. május 11., http://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/nahe-osten/israels-praesident-reuven-rivlin-besucht-joachim-gauck-13585747.html?printPagedArticle=true#pageIndex_2

³⁴ Marokkó volt a harmadik ország, amellyel ilyen partnerséget kötött Németország.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 4. szám

amikor Hamadí Jebali miniszterelnök berlini látogatásán a két fél bejelentette, hogy közös kormányüléseket fognak tartani, amelyek közül az elsőre 2012 szeptemberében került sor. Közös kormányüléseket Németország rendkívül kevés országgal tart, a közel-keleti térségből egyedül Izraellel, ez is mutatja tehát, hogy milyen nagy reményeket fűzött Németország a tunéziai átalakuláshoz, ami elképzelése szerint példaértékű lesz a térség többi állama számára is. Az együttműködés ugyanakkor nem nyugodna tipikus német külpolitikai premisszákon, ha nem lennének feltételei: a német vezetés demokráciához, jogállamisághoz, szabad választásokhoz és a civil társadalom szabad kibontakozásához kötötte a transzformációs partnerséget. Ezen feltételek teljesülése esetén a „more for more”-elv jegyében Berlin az együttműködés további elmélyítését és további forrásokat helyezett kilátásba.

A tunéziai-német partnerség súlypontjai 2012 óta kikristályosodtak. Ezek egyrészt a közép és felsőfokú képzés, beleértve a szakképzést; a kutatás-fejlesztés; valamint a jó kormányzás és a korrupció elleni fellépés. Tipikus német jellegzetesség, hogy ezeknek a súlypontoknak a megvalósításában egy sor NGO-val és/vagy fél-állami szervezettel is együttműködik a két állam, például egyházi és ifjúsági szervezetekkel, várospartnerségekkel, a német politikai alapítványokkal, a Goethe Institut-tal vagy a DAAD-val (Német Felsőoktatási Csereszolgálat). A demokrácia megerősítésének és az állam stabilitásának a szándéka mögött természetesen az a kettős német cél is meghúzódott, hogy egyrészt megakadályozza a terrorizmus térségbeli terjedését, másrészt pedig a tunéziai fiataloknak otthonmaradási perspektívát biztosítson, eltántorítva őket az útra keléstől. A 2016-os kormányülés záródokumentuma már kiemelten foglalkozik az együttműködés biztonságpolitikai dimenziójával is: Németország nemcsak a tunéziai-líbiai határ ellenőrzésében segítette partnerét, hanem rendőrségi és katonai eszközök átadásával (éjjellátó készülékek, járművek) és a tunéziai hadsereg modernizálásával is.³⁵

A biztonságpolitikai együttműködés megkerülhetetlen voltát mutatta, hogy a terrorizmus újra és újra felütötte a fejét Tunéziában: a 2015. júniusi sousse-i terrortámadás több mint harminc áldozata között például két német is volt. A terrorizmus és a tunéziai migráció tragikus módon kapcsolódott össze, amikor kiderült, hogy a 2016. decemberi berlini karácsonyi vásáron elkövetett merénylet végrehajtója, Anis Amiri is tunéziai származású volt.³⁶ A támadás után többen követelték, hogy Németország csökkentse a Tunéziának allokált 290 millió eurós segélykeretét, tekintettel arra, hogy az észak-afrikai állam nem fogadja vissza azokat az állampolgárait, akik Németországban sikertelen menekültügyi kérelmet nyújtottak be. (Mivel Tunéziát, Algériát és Marokkót a Bundestag 2016 májusában bizton-

³⁵ Gemeinsame Erklärung anlässlich der dritten deutsch-tunesischen Regierungskonsultationen (Tunis, 26. Mai 2016), http://www.auswaertiges-amt.de/cae/servlet/contentblob/736606/publicationFile/217701/160629_Erk%C3%A4rung_dt.pdf

³⁶ Süddeutsche Zeitung: Drei "Komplizen" von Anis Amri verhaftet, 2016. december 26., <http://www.sueddeutsche.de/politik/tunesien-drei-komplizen-von-anis-amri-verhaftet-1.3309684>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 4. szám

ságos származási országgént definiálta, gyakorlatilag nincs esélye ezen országok állampolgárainak arra, hogy menekült státuszt kapjanak Németországban. Ennek ellenére legálisan és illegálisan több mint 30 ezer tunéziai élt Németországban 2015 végén.) A német kormány ugyan kijelentette, hogy nyomást fog gyakorolni tunéziai partnerére, hogy fogadja vissza az állampolgárait, de elzárkózott attól, hogy a fejlesztési segélyek kurtításával büntesse meg azt az egyedüli országot, amelyben az Arab Tavasz után befektetett német politikai és gazdasági tőke komoly eredményt tudott felmutatni.³⁷

Milyen mérleget vonhatunk öt év elteltével a német-tunéziai együttműködéssel kapcsolatban? Aligha vitatható, hogy a közel-keleti térségben – minden problémája ellenére – még mindig Tunézia az az ország, amely az Arab Tavasz óta leginkább az EU elképzelései szerint fejlődött. Joachim Gauck szövetségi elnök 2015-ös (háromnapos!) hivatalos látogatásán kiemelte, hogy a Tunéziában elért eredmények azért rendkívüliek, mert egy kifejezetten hátráltató regionális környezetben sikerült azokat elérni.³⁸ Az egymást követő tunéziai kormányokra a német vezetés – minden hiányosságuk ellenére – demokratikus partnerként tekint. Jól látható, hogy a német kormány részéről nagy eltökéltség tapasztalható a „példamutató” Tunézia támogatásával kapcsolatban: ezt mutatta, hogy az Amiri-féle támadás bekövetkezése után sem kérdőjelezte meg a német vezetés a Tunéziának folyósított segélyek értelmét. A migránsok visszafogadásában tapasztalható tunéziai halogatás miatt ugyanakkor 2017 elejére az országgal alapvetően szimpatizáló német kormány körében is kezdett elfogyni a türelem. Merkel kancellár 2017 márciusában azzal a céllal (is) látogatta meg Tuniszt, hogy rávegye a kormányt a kitoloncolt állampolgárainak gyorsabb ütemű visszafogadására. Merkel látogatása ugyanakkor megmutatta a német Közel-Kelet-politika kötöttségeit: Tuniszra úgy kellett nyomást gyakorolnia, hogy közben nyilvánvalóvá tegye, hogy a tunéziai demokrácia és jogállamiság a legfőbb sikertörténet a régióban. A jó kapcsolatok fenntartásában a Merkel delegációjában Tunéziába utazó német üzletemberek is érdekelték voltak, akik érdeklődéssel vehették tudomásul, hogy elutazásuk előtt Wolfgang Schäuble pénzügyminiszter bejelentette: Tunézia egyike lesz azon öt afrikai országnak, amellyel a német tőke szerepvállalását megkönnyíteni hivatott „befektetési partnerséget” (*Investitionspartnerschaft*) tervez kötni Németország.³⁹ Berlinnek egyúttal Líbia stabilizálá-

³⁷ Die Welt: Stopp von Entwicklungshilfe wäre „kontraproduktiv“, 2016. december 30. <https://www.welt.de/politik/deutschland/article160738205/Stopp-von-Entwicklungshilfe-waere-kontraproduktiv.html>

³⁸ Die Welt: Gauck warnt in Tunesien vor „gemeinsamem Feind“, 2015. április 28. <https://www.welt.de/politik/deutschland/article140231432/Gauck-warnt-in-Tunesien-vor-gemeinsamem-Feind.html>

³⁹ Frankfurter Allgemeine Zeitung: Suche nach Stabilitätsankern, 2017. március 2.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 4. szám

sában is szüksége van az országra, így kétségtelenül korlátozottak a német nyomásgyakorlás lehetőségei.⁴⁰

Ha a tunéziai transzformációs partnerség eredményeit diplomatikusan felemásnak lehetne nevezni, az egyiptomi-német viszonyt még borúlátóbban kell értékelni. Itt az Arab Tavasz óta bekövetkező folyamatok német értékelés szerint gyökeresen más fordulatot vettek, mint Tunéziában, amely nagyjában-egészében demokratikus-jogállami keretek között mozgott 2011 óta. Ezzel szemben az egyiptomi események, különösen Abd Al-Fattah Al-Sisi elnök puccsszerű hatalomra jutása és az azt kísérő (és követő) emberi jogi problémák komoly dilemma elé állították a német vezetést. Egyrészt Egyiptom az arab világ legnépesebb állama, a regionális stabilitás záloga, ráadásul Izraellel kiegyensúlyozott kapcsolatokat ápol, és gazdaságilag sem jelentéktelen Németország számára. (Utóbbira csak egy példa, hogy Izraelhez hasonlóan Egyiptomnak is szállít tengeralattjárókat a német Thyssen Krupp Marine Systems, 500 millió euró értékben.) Másrészt Berlin is úgy értékeli, hogy Sisi elnyomó politikát folytat országában, nem tartja be a politikai nyitással kapcsolatos ígéreteit, mi több, az Egyiptomban működő német politikai alapítványok munkáját is igyekezett ellehetetleníteni. Mi lehet a jó megoldás a német külpolitika számára egy olyan helyzetben, amikor egy problematikus, de fontos országgal kell fenntartania egy elfogadható minőségű kapcsolatot, de az elveihez és elvárásaihoz is hű akar maradni?

A kör négyesgösesítése természetesen Berlinnek sem sikerülhet: nem kevesen elveinek feladásával vádolták Németországot, amikor Merkel 2015 júniusában fogadta Sisi elnököt.⁴¹ Ezt a német sajtó úgy értelmezte, hogy a reálpolitika győzött: Kairóra egyszerűen túl nagy szükség van az Iszlám Állam elleni harcban, Líbia és Jemen stabilizálásában valamint a Hamász mérséklésében ahhoz, hogy ignorálni lehessen.⁴² Ezt a tézist támasztotta alá, hogy Berlin eltekintett attól a feltételtől, amit maga támasztott: eredetileg csak akkor akarták fogadni Sisi elnököt, ha megtartották Egyiptomban a parlamenti választásokat, de Berlin végül eltekintett ennek a feltételnek a teljesítésétől. A találkozó megtartása és a kétoldalú kapcsolatok ápolása mellett szólt ugyanakkor az a tény is, hogy mintegy 23 ezer egyiptomi él Németországban. Ráadásul – Tunéziához hasonlóan – Egyiptommal sem

⁴⁰ A líbiai válságról lásd: Marsai, Viktor: A migrációs diskurzus margójára III.: A líbiai válság az európai migráció tükrében, Stratégiai Védelmi Kutató Központ Elemzések 2017/1.

⁴¹ Der Spiegel: Deutschland verramscht seine Prinzipien, 2015. június 3., <http://www.spiegel.de/politik/ausland/aegyptens-praesident-in-berlin-deutschland-verramscht-seine-prinzipien-a-1036708.html>

⁴² Frankfurter Allgemeine Zeitung: Die Macht der Realpolitik, 2015. június 2., <http://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/aegyptens-praesident-abd-al-fattah-as-sisi-besucht-berlin-13624379.html>. Az Iszlám Államról lásd: Arany, Anett - N. Rózsa, Erzsébet – Szalai, Máté: Az Iszlám Állam kalifátusa: az átalakuló Közel-Kelet. Osiris-KKI. 2016.; Michael, Weiss – Hassan, Hassan: ISIS: Inside the Army of Terror. Regan Arts. 2016.; Gerges, Fawaz, A., : ISIS: A History, Princeton University Press. 2016.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 4. szám

működik a migráció ellenes együttműködés, hiszen Kairó is csak lassan fogadja vissza azokat az állampolgárait, akik Németországban sikertelen menekültügyi kérelmet nyújtottak be, éppen ezért fontos Berlinnek, hogy a diplomáciai csatornák nyitottak maradjanak Kairó felé. (2017 eleji adat szerint 1300 olyan egyiptomi állampolgár tartózkodik Németországban, akiknek a hatóságok elutasították a menekültügyi kérelmét, ezért el kell hagyniuk Németország területét. 2016 folyamán azonban mindössze 72 állampolgárt sikerült Egyiptomba visszatoloncolni.) Ennek érdekében Németország továbbra is működteti az Egyiptommal létrehozott transzformációs partnerségét, amelynek keretében évi 12 millió euróval támogat különböző, jogállamiságot és demokráciát erősítő projekteket Egyiptomban – igaz, pont a projektek végrehajtásában fontos szerepet játszó német politikai alapítványok egy részét kényszerítette az ország elhagyására az egyiptomi rezsim.⁴³

Merkel tunéziai látogatásával egy időben, 2017 márciusában Egyiptomba is látogatott. Ahogy a tuniszi, úgy a kairói út is jól tükrözte a német külpolitika súlypontjait, de ellentmondásosságát is. A bevezetőben említett (és egymással gyakran ellentmondásban álló) hat német térségi szempont közül Egyiptomban a keresztény koptok helyzetének jutott kiemelt figyelem: Merkel találkozott II. Teodor kopt pápával, és a kairói katedrálisban megemlékezett a 2016. decemberi merényletben elhunyt koptokról. Ezután a német nagykövetségen egyiptomi emberi jogi szervezetek képviselőivel találkozott, ám a résztvevők nevét a politikai helyzet miatt nem hozták nyilvánosságra. Sisi elnökkel folytatott megbeszélésén a gazdasági kérdések is szóba kerültek: a Siemens gázturbinákat épít Egyiptomban, amelyek üzembe helyezésük után hétszer annyi áramot fognak előállítani, mint az Asszuáni-gát: a német befektetés összesen 45 millió egyiptomi áramellátását fogja biztosítani. A migrációval kapcsolatban a német fél meglepéssel vette tudomásul, hogy az egyiptomi parti őrség fellépése 2016 ősze óta annyira hatékony, hogy az embercsempészek hajói nem jutnak át az ellenőrzéseken, de további erőfeszítéseket vár a visszafogadások terén. Merkel a látogatás során azt is bejelentette, hogy sikerült aláírni egy megállapodást az egyiptomi féllel, amelynek köszönhetően biztosított lesz a német politikai alapítványok egyiptomi működése.⁴⁴ A kairói (és tuniszi) látogatás összességében megfelelően látszott Merkel pragmatikus, reálpolitikus megközelítésének, amelyből azonban a vitás kérdések tematizálása sem marad ki.

Igen ám, de mi a helyzet akkor, ha az a reálpolitikai megközelítés, amit Németország jól láthatóan alkalmaz az egyiptomi vezetéssel szemben, nem célravezető – teszik fel a kérdést a vezető német külpolitikai kutatóintézet, az SWP (Stiftung Wissenschaft und Politik)

⁴³ Die Welt: Deutsche Stiftungen weltweit im Visier von Schurken, 2016. május 29., <https://www.welt.de/politik/deutschland/article155774460/Deutsche-Stiftungen-weltweit-im-Visier-von-Schurken.html>

⁴⁴ Frankfurter Allgemeine Zeitung: Gesten und Inszenierungen, 2017. március 3.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 4. szám

kutatói egyik elemzésükben. Meglátásuk szerint ugyanis Sisi elnök rezsimje, miközben gátlástalanul fellép az ellenzék és a civil társadalom ellen, éppen azt nem tudja biztosítani, ami miatt reálpolitikai megfontolásokból a Nyugat tolerálja, vagyis a stabilitást.⁴⁵ „Sisi elnök felelős Egyiptom destabilizálásáért” – szögezik le mindjárt egyik írásuk címében az elemzők, akik szerint a politikai elnyomás miatt erősödött meg az országban a radikalizmus, ami növekvő számú terrortámadásokban ölt testet, ez pedig elsorvasztja az egyiptomi gazdaság húzóágazatát, a turizmust. Sisi elnöksége első három éve megmutatta, hogy nem tudja, és nem is akarja Egyiptomot egyesíteni, ezért ahelyett, hogy az EU (és, tehetjük hozzá, Németország) diplomáciai és pénzügyi támogatással erősítené Sisi legitimitációját, a minimálisra kell redukálni az együttműködést Egyiptommal és politikai újrakezdésre kell építeni. Addig is, javasolják az SWP kutatói, kondicionalitásra kell építeni az egyiptomi-német kapcsolatokat: mivel Kairó jól láthatóan függ a külföldi gazdasági segítségtől, amit az Öböl-államok egyre kevésbé hajlandóak állni, Németországnak egyértelmű és világos feltételeket kell támasztania az egyiptomi vezetéssel szemben a segítségért cserébe.⁴⁶ A szakértők szerint egyébként is megkérdőjelezhető, hogy Kairó egyáltalán szerepet játszik-e a regionális konfliktusok megoldásában, „hiszen az iraki, jemeni és szíriai konfliktusokban Egyiptom láthatatlan. A gazdag Öböl-államok pénzügyi támogatásától való függés egyébként is erősen korlátozza az egyiptomi külpolitika mozgásterét...Ami pedig Egyiptom gazdasági előnyeit illeti, ezek a politikai stabilitástól függnnek. Ezt azonban az [egyiptomi-német] kapcsolatok normalizálása nem segíti elő.”⁴⁷

3. 4. NÉMETORSZÁG ÉS SZAÚD-ARÁBIA

Stabilitás, biztonságpolitikai együttműködés és gazdasági előnyök az egyik oldalon, problémás emberi jogi helyzet, egy öregedő rezsimmal járó belpolitikai feszültségek és erősödő radikalizmus a másik oldalon – Egyiptomhoz hasonlóan a közel-keleti térség másik regionális középhatalmával, Szaúd-Arábiával fent tartott kapcsolat is komoly kérdéseket vet fel Berlinben. „Szaúd-Arábia az egyik olyan ország, amelyről az ember szívesen lemondana, de nem teheti” – foglalta össze a helyzetet a *Süddeutsche Zeitung* 2016-ban.⁴⁸ Hogy milyen nehéz partner a szaúdi királyság, mutatta, hogy 2016 elején nyilvános vita robbant ki a

⁴⁵ Präsident Sisi ist verantwortlich für die Destabilisierung Ägyptens, SWP Kurz gesagt, 2016. május 27., <https://www.swp-berlin.org/kurz-gesagt/praesident-sisi-ist-verantwortlich-fuer-die-destabilisierung-aegyptens/>

⁴⁶ Sisi müssen klare Grenzen aufgezeigt werden, SWP Kurz gesagt, 2015. június 2., <https://www.swp-berlin.org/kurz-gesagt/sisi-muessen-klare-grenzen-aufgezeigt-werden/>

⁴⁷ Sisi müssen klare Grenzen aufgezeigt werden, SWP Kurz gesagt, 2015. június 2., <https://www.swp-berlin.org/kurz-gesagt/sisi-muessen-klare-grenzen-aufgezeigt-werden/>

⁴⁸ Süddeutsche Zeitung: Merkel muss auf Distanz zu Saudi-Arabien gehen, 2016. január 5., <http://www.sueddeutsche.de/politik/saudi-arabien-an-der-grenze-des-pragmatismus-1.2805107>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 4. szám

szaúdi helyzet megítéléséről a német külügyminisztérium és a Szövetségi Hírszerző Hivatal (BND) között. A BND ugyanis egy 2015. decemberi közleményben azt állította, hogy a szaúdi király célja, hogy az arab világ vezetőjeként prezentálja magát, ráadásul az Irántól való félelem és az USA-val szembeni bizalomvesztés miatt Rijád „átgondolatlan intervenciós politikát” folytat a Közel-Keleten. A német külügyminisztérium, ahol Szaúd-Arábia megbízható partnernek számít, szóvivője útján hamar reagált: „A Szövetségi Hírszerző Hivatal feladata, hogy a szövetségi kormányt lássa el információkkal, ne az újságírókat.”⁴⁹ A BND közleménye ugyanakkor sajtóértesülések szerint egyeztetve volt a Kancellári Hivatallal, amely egyetértett az abban megfogalmazott figyelmeztetésekkel.⁵⁰

A német minisztériumok közötti vita újra csak azt az örök dilemmát tükrözi, amelyet Egyiptom kapcsán is láthattunk: Szaúd-Arábia biztonságpolitikai és gazdasági okokból megkerülhetetlen partner, de az együttműködés előnyei Berlin számára csak akkor materializálódnak, ha stabil marad az ország. De meddig lehet elmenni az együttműködésben egy olyan, az alapvető emberi jogokat lábbal tipró rezsimmel, amely éppen hogy az instabilitás egyre nyilvánvalóbb jegeit mutatja? A német vitának ugyanis az adott külön élt, hogy pont azokban a napokban végeztek ki Szaúd-Arábiában 47 elítéltet, többségüket terrorizmus vádjával. A kivégzettek között azonban ott volt a szaúd-arábiai síiták egyik vezetője, Nimr al-Nimr sejk is, akit 2012-ben azután tartóztattak le, hogy az országban hagyományosan marginalizált síiták számára több jogot követelt. A 2015-ben az alacsony olajárak miatt 90 milliárd dolláros (!) költségvetési hiánnyal küzdő Szaúd-Arábia német elemzők szerint egyre több jelét mutatja a belpolitikai, külpolitikai és gazdaságpolitikai feszültségeknek. Akárcsak Egyiptom esetében, a nehezen megoldható egyenletet a migrációs válság és a szíriai helyzet is nehezíti. Törökország mellett ugyanis Berlin szemében Szaúd-Arábia a másik kulcsfontosságú ország, amelyik a szíriai válság megoldásában a nemzetközi közösség segítségére lehet, ez pedig a Németországra nehezedő migrációs nyomást is csökkentené. A genfi tárgyalásokon Berlin elsősorban a szíriai ellenzék feletti befolyása miatt tartja értékes szövetségesnek Rijádot.⁵¹ De a látszólagos biztonságpolitikai érdekegyezésnek is van egy komoly rákfeneje: Szaúd-Arábia az utóbbi években egyre agresszívebb fellépést mutat regionális riválisával, Iránnal szemben. A német külpolitika által (is) támogatott, előkészített és aláírt megegyezés Iránnal, amely megszüntette Teherán nem-

⁴⁹ Die Welt: Saudi-Arabien spaltet BND und Auswärtiges Amt, 2016. január 3., <https://www.welt.de/politik/deutschland/article150540064/Saudi-Arabien-spaltet-BND-und-Auswaertiges-Amt.html>

⁵⁰ Die Welt: Saudi-Arabien spaltet BND und Auswärtiges Amt, 2016. január 3., <https://www.welt.de/politik/deutschland/article150540064/Saudi-Arabien-spaltet-BND-und-Auswaertiges-Amt.html>

⁵¹ Die Welt: Bei diesem Regime folgt Merkel der Erdogan-Logik, 2016. május 27., <https://www.welt.de/politik/ausland/article155744663/Bei-diesem-Regime-folgt-Merkel-der-Erdogan-Logik.html>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 4. szám

zetközi elszigeteltségét, Rijád számára „arculcsapással” ért fel.⁵² A német dilemma ebben a kérdésben is megjelenik: míg Németország Szíria pacifikálásában, a térség stabilitásában és a regionális középhatalmak rivalizálásának csökkentésében érdekelt, addig Szaúd-Arábia, riválisa kiszorítása és saját hatalma maximalizálása érdekében, konfrontációra és katonai megoldásokra épít, például a Teherán által támogatott jemeni lázadók elleni fellépésével. A szaúdi katonai fellépés miatt déli szomszédságában kétmillió belső menekültet regisztráltak.

Tekintettel arra, hogy a sajátos szaúdi politika rendszer illiberális elemei – különösen a nőekkel szembeni korlátozások – a német sajtóban rendszeresen figyelmet kapnak, a királysággal szembeni helyes német külpolitika az utóbbi években német belpolitikai kérdésé is vált. A sajtóban elsősorban a Németországban hagyományosan és kiemelten érzékeny témának számító fegyverexportok állnak a középpontban. Különösen a kisebbik koalíciós partner, a szociáldemokrata SPD megosztott abban a kérdésben, hogy összeegyeztethető-e a német civilhatalmi külpolitika a válságövezetekben fekvő nem demokratikus államokba irányuló fegyverexportokkal. Ugyanakkor a komoly vásárlóerővel rendelkező Szaúd-Arábia, mint terrorista fenyegetéssel szembenező, hosszú szárazföldi és tengeri határokkal körbevett ország, értelemszerűen nagy érdeklődést mutat a német haditechnikai termékek iránt. Ennek az érdeklődésnek a jegyében 2012-ben vált nyilvánossá, hogy a királyság 48 járőrhajót vásárolna egy német gyártótól. A tárgyalások sokáig húzódtak, és a szállítás akkor sem volt bizonyos, amikor a vevő és az eladó megegyezett, mert szükség volt a német fegyverexportot felügyelő Szövetségi Biztonsági Tanács (Bundessicherheitsrat – BSR) engedélyére. A külügyminisztérium, a védelmi minisztérium és a kancellári hivatal munkatársaiból álló és döntéseit nyilvánosságra nem hozó BSR végül 2016 júliusában döntött az üzlet engedélyezése mellett, azzal az indoklással, hogy a hajók nem támadó fegyverek, és például Jemenben sem lehet bevetni őket. A német kormány ezzel a döntéssel tartotta magát ahhoz az alapelvhez (ami olykor azért sérül), hogy válságövezetbe német gyártók nem szállíthatnak támadó fegyvereket: „Ami úszik, az mehet, ami gurul, nem” – szól az állítólag Hans-Dietrich Genscher egykori külügyminisztertől származó mondat.⁵³ Ennek az elvnek a jegyében Németország – ismételt szaúdi megkeresések és a várható bevételek ellenére – nem szállít a királyságnak páncélosokat.

2017 áprilisában Merkel (a Siemens, Lufthansa és Deutsche Bahn vezetőivel együtt) Rijádba is ellátogatott, ahol legutóbb régen, 2010-ben járt. Az út előtt nem sokkal vált nyilvánossá, hogy Szaúd-Arábia nem készül német fegyverek vásárlására, így legalább egy

⁵² Die Welt: Bei diesem Regime folgt Merkel der Erdogan-Logik, 2016. május 27., <https://www.welt.de/politik/ausland/article155744663/Bei-diesem-Regime-folgt-Merkel-der-Erdogan-Logik.html>

⁵³ Frankfurter Allgemeine Zeitung: Erlaubt ist, was schwimmt, 2014. június 11., <http://www.faz.net/aktuell/politik/inland/ruestungsexporte-erlaubt-ist-was-schwimmt-12984983.html>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 4. szám

„zavaró” kérdés lekerült a napirendről.⁵⁴ A látogatás legfontosabb eredményét egy megálla-
podás jelentette, amelynek értelmében a Bundeswehr be fog kapcsolódnia szaúdi kato-
nák kiképzésébe. Németország emellett határőrök és légtérbiztonsági szakértők képzését
is vállalta. Kellemes ügyek mellett természetesen kényes kérdések is terítékre kerültek:
Merkel igyekezte meggyőzni a királyt és a koronaherceget arról, hogy nem fognak katonai
megoldást találni a jemeni konfliktusra. A kancellár felhívta a figyelmet a társadalmi nyitott-
ság, különösen a nők esélyegyenlőségének a szükségességére is, és ismételten kritizálta
a halálbüntetés szaúdi gyakorlatát.⁵⁵ Rögtön a szaúdi látogatás után Merkel az Emirátu-
sokba utazott, mutatva a közel-keleti térség felértékelődését Németország számára.

4. NÉMETORSZÁG GAZDASÁGI KAPCSOLATAI A KÖZEL-KELET ORSZÁGAIVAL

4. 1. NÉMETORSZÁG ÉS ÉSZAK-AFRIKA

Meglepőnek tűnik, de gazdasági értelemben az észak-afrikai országok nem igazán jelentő-
sek a német gazdaság számára. Ami a külkereskedelmet illeti, 2015-ben a térségből
Egyiptom volt Németország legjelentősebb partnere, de az 5 milliárd eurós forgalom kifeje-
zetten kevés, a magyar-német külkereskedelmi forgalomnak például csak a kilencede. Az
öt észak-afrikai ország Németországgal folytatott kereskedelmének együttes forgalma
2015-ben 16,4 milliárd euró volt, ami az éves magyar-német forgalom egyharmada, a teljes
német külkereskedelmi forgalomnak pedig mindössze 0,74 százaléka volt. A legnagyobb
partner Egyiptom is mindössze Németország 48.-ik legnagyobb kereskedelmi partnere volt
2015-ben, a másik négy ország pedig még hátrább helyezkedett el a rangsorban.

	Egyiptom	Líbia	Tunézia	Algéria	Marokkó	Magyaro.
Forgalom	5,0	1,5	3,0	4,0	2,9	45,6
Ranglista	48.	71.	58.	53.	60.	14.

1. sz. táblázat: Németország külkereskedelmi kapcsolatai az észak-afrikai országokkal
(milliárd euró)⁵⁶

⁵⁴ Süddeutsche Zeitung: Kanzlerin auf heikler Mission in Saudi-Arabien, 2017. április 30.

⁵⁵ Frankfurter Allgemeine Zeitung: Deutschland unterstützt Saudi-Arabien im Kampf gegen IS, 2017. április 30.

⁵⁶ Statistisches Bundesamt, 2015: Außenhandel: Rangfolge der Handelspartner im Außenhandel der Bundesrepublik Deutschland 2015, https://www.destatis.de/DE/ZahlenFakten/GesamtwirtschaftUmwelt/Aussenhandel/Tabellen/RangfolgeHandelspartner.pdf?__blob=publicationFile

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 4. szám

A befektetések terén szintén Egyiptom a legnagyobb partner, ide 2014-ig 1,1 milliárd euró német közvetlen tőke-befektetés érkezett.⁵⁷ A második helyen mintegy 800 millió értékkel Líbia áll, míg a három Maghreb-országban elhanyagolható a német befektetések értéke. Ha az öt országban összesen befektetett német tőke értékét számoljuk, mintegy 2,5 milliárd euróra jutunk, ami körülbelül a hatoda a Magyarországra befektetett német tőke értékének.

Egyiptom	Líbia	Tunézia	Algéria	Marokkó	Térség összesen	Magyaro.
1,11	0,83 (2013)	0,18	0,20 (2013)	0,21	2,53	14,0

2. sz. táblázat: Német befektetések értéke 2014-ben (milliárd euró)^{58,59,60,61}

4.2. NÉMETORSZÁG ÉS IZRAEL

Az Izraellel folytatott külkereskedelem volumene abszolút értékben nem nevezhető magasnak, csupán azért figyelemreméltó, mert egy relatíve kis országról van szó. 2015-ben 5,8 milliárd euró értékben cseréltek gazdát áruk – ez alig több mint az egyiptomi-német kereskedelem. Izrael a 45. helyen áll a legnagyobb német külkereskedelmi partnerek ranglistáján. A térségben ennél többet csak Szaúd-Arábia és az Egyesült Arab Emírátsok kereskednek a szövetségi köztársasággal. Szintén nem mondható kiemelkedőnek a német befektetések értéke (2014-ben 695 millió euró). Német cégek ennél Líbiában és Egyiptomban is többet fektettek be. Izrael figyelemreméltó komparatív előnye a térségben, hogy izraeli cégeknek (Federmann Enterprises, ISCAR) komoly befektetései vannak Németországban. Ezek értéke 2014-ben 265 millió eurót tett ki.⁶²

⁵⁷ GTAI, 2016: Wirtschaftsdaten kompakt: Ägypten, http://www.gtai.de/GTAI/Content/DE/Trade/Fachdaten/MKT/2016/11/mkt201611222079_159250_wirtschaftsdaten-kompakt---aegypten.pdf?v=1

⁵⁸ GTAI, 2016: Wirtschaftsdaten kompakt: Tunesien, https://www.gtai.de/GTAI/Content/DE/Trade/Fachdaten/MKT/2016/11/mkt201611222064_159420_wirtschaftsdaten-kompakt---tunesien.pdf?v=1

⁵⁹ GTAI, 2016: Wirtschaftsdaten kompakt: Algerien, http://www.gtai.de/GTAI/Content/DE/Trade/Fachdaten/MKT/2016/11/mkt201611222031_159260_wirtschaftsdaten-kompakt---algerien.pdf?v=1

⁶⁰ GTAI, 2016: Wirtschaftsdaten kompakt: Marokko, https://www.gtai.de/GTAI/Content/DE/Trade/Fachdaten/MKT/2016/11/mkt201611222068_159360_wirtschaftsdaten-kompakt---marokko.pdf?v=1

⁶¹ GTAI, 2016: Wirtschaftsdaten kompakt: Ungarn, https://www.gtai.de/GTAI/Content/DE/Trade/Fachdaten/MKT/2016/11/mkt201611222035_159240_wirtschaftsdaten-kompakt---ungarn.pdf?v=1

⁶² GTAI, 2016: Wirtschaftsdaten kompakt: Israel,

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 4. szám

4. 3. NÉMETORSZÁG ÉS AZ ÖBÖL-ÁLLAMOK

A szűk értelemben vett közel-keleti országok közül a német gazdaság számára jelentőségében két ország emelkedik ki: Szaúd-Arábia és az Egyesült Arab Emírátsok (EAE). Míg 2015-ben ezzel a két országgal a külkereskedelmi forgalom egyenként meghaladta a 10 milliárd eurót, addig a térség többi nyolc államával összesen nem érte el a hétmilliárdot. A legfontosabb külkereskedelmi partnerek ranglistáján az EAE a 30.-ik, Szaúd-Arábia a 35.-ik helyen áll. Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy ezek az impozáns számok is szinte csak a német kivételből tevődnek össze: a szaúdi export például csak kevesebb, mint tizede a teljes német-szaúdi forgalomnak. Magyarán Németországnak masszív külkereskedelmi többlete van a térség országaival folytatott árucserében, ami meglehetősen rossz fényt vet a közel-keleti államok termékeinek minőségére és versenyképességére. Megfordítva: a térségben nagy a kereslet a német gazdaság termékei iránt. (Hogy a német többlet nem törvényszerű, mutatja, hogy a Németországgal folytatott kereskedelmében Magyarországnak van például komoly többlete). Külön ki kell emelni, hogy a német haditechnikai cégeknek Katar volt a második, Szaúd-Arábia pedig a negyedik legnagyobb vásárlója 2013-ban.

	Szaúd-Arábia	Jordn.	Szíria	Liban.	Kuvait	Bahr	Katar	EAE	Omán	Jemen	Magy.
Forgalom	10,8	0,8	0,07	0,86	1,3	0,43	2,5	15,5	0,98	0,1	45,6
Ranglista	35.	83.	146.	82.	74.	98.	63.	30.	78.	131.	14.

3. sz. táblázat: Németország külkereskedelmi kapcsolatai az Öböl-állam országaival (milliárd euró)⁶³

A befektetések terén hasonló kép tárul elénk: Szaúd-Arábia és az EAE kivételével a térség országaiba (német szempontból) elhanyagolható mennyiségű tőke érkezett. (Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az adott ország számára jelentéktelen lenne a német cégek megjelenése: a befektetések kapcsán megvalósuló tudás- és technológiatranszfer legalább annyira fontos a régió országainak, mint a befektetett tőke nagysága.) Mégis: a vizsgált tíz közel-keleti országba érkezett német tőke a magyarországi német befektetések értékének

https://www.gtai.de/GTAI/Content/DE/Trade/Fachdaten/MKT/2016/11/mkt201611222043_159670_wirtschaftsdaten-kompakt---israel.pdf?v=1

⁶³ Irak elhanyagolható szerepe miatt nem szerepel a táblázatban. Statistisches Bundesamt, 2015: Außenhandel: Rangfolge der Handelspartner im Außenhandel der Bundesrepublik Deutschland 2015, https://www.destatis.de/DE/ZahlenFakten/GesamtwirtschaftUmwelt/Aussenhandel/Tabellen/RangfolgeHandelspartner.pdf?__blob=publicationFile

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 4. szám

a negyedét sem éri el. Ami igazán figyelemreméltó, az a másik irányba végbemenő befektetések felfutása, vagyis a közel-keleti szereplők fokozódó németországi szerepvállalása. Az utóbbi öt évben például katari befektetők 15,6 százalékos részesedést vásároltak a német autóiipar zászlóshajójában, a Volkswagenben, és tíz százalékos részesedést az építőipar óriásában, a Hochtief vállalatban. Ezt követte a Deutsche Bankban történő részesedés-szerzés (3,05 százalék). Ezen kívül kuvaiti befektetők birtokolják a Daimler részvényeinek 6,8 százalékát, az Egyesült Arab Emírátságokban székelő Etihad pedig az Air Berlin-ben rendelkezik 29 százalékos részesedéssel. A sort tovább lehetne folytatni.

Szaúd-Arábia	Jord.	Szíria	Liban.	Kuvait	Bahr.	Katar	EAE	Omán	Jemen	Térség összes	Magy.
1,06	0,08	n.a.	0,06	0,07	0,06	0,24	1,8	0,06	0,1	3,5	14,8

4. sz. táblázat: Német befektetések értéke 2013-ben (milliárd euró)^{64,65,66,67,68,69,70,71,72}

⁶⁴ GTAI, 2016: Wirtschaftsdaten kompakt: Saudi-Arabien, http://www.gtai.de/GTAI/Content/DE/Trade/Fachdaten/MKT/2016/11/mkt201611222061_159740_wirtschaftsdaten-kompakt---saudi-arabien.pdf?v=1

⁶⁵ GTAI, 2016: Wirtschaftsdaten kompakt: Jordanien, http://www.gtai.de/GTAI/Content/DE/Trade/Fachdaten/PUB/2016/05/pub201605302014_151070_wirtschaftsdaten-kompakt---jordanien--juni-2016.pdf?v=1

⁶⁶ GTAI, 2016: Wirtschaftsdaten kompakt: Libanon, https://www.gtai.de/GTAI/Content/DE/Trade/Fachdaten/PUB/2016/05/pub201605302092_151080_wirtschaftsdaten-kompakt---libanon--juni-2016.pdf?v=1

⁶⁷ GTAI, 2016: Wirtschaftsdaten kompakt: Kuwait, https://www.gtai.de/GTAI/Content/DE/Trade/Fachdaten/MKT/2016/12/mkt201612072000_15669_wirtschaftsdaten-kompakt---kuwait.pdf?v=1

⁶⁸ GTAI, 2016: Wirtschaftsdaten kompakt: Bahrain, http://www.gtai.de/GTAI/Content/DE/Trade/Fachdaten/PUB/2016/05/pub201605302051_14728_wirtschaftsdaten-kompakt---bahrain--juni-2016.pdf?v=2

⁶⁹ GTAI, 2016: Wirtschaftsdaten kompakt: Katar, https://www.gtai.de/GTAI/Content/DE/Trade/Fachdaten/MKT/2016/11/mkt201611222003_12895_wirtschaftsdaten-kompakt---katar.pdf?v=1

⁷⁰ GTAI, 2016: Wirtschaftsdaten kompakt: VAE, http://www.gtai.de/GTAI/Content/DE/Trade/Fachdaten/MKT/2016/12/mkt201612072003_159790_wirtschaftsdaten-kompakt---vae.pdf?v=1

⁷¹ GTAI, 2016: Wirtschaftsdaten kompakt: Oman, https://www.gtai.de/GTAI/Content/DE/Trade/Fachdaten/MKT/2016/12/mkt201612198026_15666_wirtschaftsdaten-kompakt---oman.pdf?v=1

⁷² GTAI, 2016: Wirtschaftsdaten kompakt: Ungarn, https://www.gtai.de/GTAI/Content/DE/Trade/Fachdaten/MKT/2016/11/mkt201611222035_159240_wirtschaftsdaten-kompakt---ungarn.pdf?v=1

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 4. szám

Ha összegezzük a statisztikákat, egy olyan kép rajzolódik ki, ami a közel-keleti térséget a német gazdaság számára legjobb esetben is másodrangúnak mutatja. A vizsgált tizenhat országgal folytatott német kereskedelem volumene 2015-ben 56 milliárd eurót tett ki, vagyis mindössze húsz százalékkal többet, mint amennyit Magyarországgal kereskedett Németország. Másképp kifejezve: a teljes német kereskedelmi volumen nem egészen három százaléka bonyolódott a tizenhat vizsgált közel-keleti országgal. Ebbe a képbe illeszkedik, hogy a német kőolajimport mindössze 15 százaléka érkezett a térség országaiból, ami nem meglepő annak a fényében, hogy az öt legnagyobb német olajimport-partner között évek óta nincsen közel-keleti ország. (Földgázt Németország egyáltalán nem importál a térségből). „Jelentéktlenebb, mint gondolnánk” – írta a *Süddeutsche Zeitung* 2016 elején a német-szaúdi gazdasági kapcsolatokról.⁷³ Ugyanezt vonatkoztathatjuk az egész közel-keleti térségre, különösen, ha mellé tesszük a térségbeli német tőkebefektetések értékét, ami 7 milliárd euró értékével jelentősnek tűnik, de a felét sem éri el a magyarországi német befektetéseknek. Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy egyes német cégek számára a térség nem lenne jelentős. A Siemens egyiptomi befektetéseiről már szoltunk, de például Szaúd-Arábiában is 2000 embert foglalkoztat, és elnyerte a rijádi metró megépítésére kiírt 2,1 milliárd dolláros tendert is.⁷⁴ A térség vásárlóereje ráadásul a jövőben várhatóan növekedni fog, komoly lehetőségeket nyújtva a német gazdaság számára.

A gazdasági kapcsolatokról alkotott képünk ugyanakkor nem lenne teljes, ha nem mutatnánk rá még egyszer a fennálló komoly aszimmetriára: míg Németország számára a térség másodlagos jelentőségű, a közel-keleti országok számára Németország az egyik legfontosabb kereskedelmi és befektetési partner. Ennek alátámasztására: Egyiptom csak Kínából importál többet (13 százalék), mint Németországból (7,7 százalék). Szaúd-Arábia számára Németország a harmadik legnagyobb importőr Kína és az Egyesült Államok mögött, az Emirátusok számára a negyedik. Tunézia exportjának 11 százaléka Németországban talál gazdát. A sort tetszőlegesen lehetne folytatni, de ehelyett mutassunk rá a német vállalatok tőkebefektetéseire is, melyek a hatalmas német tőkekiáramlásban belül arányai-ban nem játszanak nagy szerepet, de amelyek egy-egy közel-keleti ország számára komoly összegeket jelentenek. Hogy egy divatos kifejezést használjunk: gazdasági kapcsolatain keresztül Németország kétségtelenül jelentős *soft power*-rel rendelkezik Köz-

⁷³ Süddeutsche Zeitung: Handelspartner Saudi-Arabien - unwichtiger als man denkt, 2016. január 4., <http://www.sueddeutsche.de/wirtschaft/golfstaat-handelspartner-saudi-arabien-unwichtiger-als-man-denkt-1.2805320>

⁷⁴ Süddeutsche Zeitung: Handelspartner Saudi-Arabien - unwichtiger als man denkt, 2016. január 4., <http://www.sueddeutsche.de/wirtschaft/golfstaat-handelspartner-saudi-arabien-unwichtiger-als-man-denkt-1.2805320>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 4. szám

Keleten, amit azonban csak nagyon áttételesen lehet érvényesíteni, amikor a német külpolitika a különböző országokban zajló folyamatokra próbál hatást gyakorolni.

5. KONKLÚZIÓ

Írásunkon vörös fonalként húzódott végig annak a bemutatása, hogy a Közel-Kelet egy kifejezetten nehéz partner Németország számára - talán a világ térségei közül a legnehezebb. Természetesen Franciaország, az Amerikai Egyesült Államok vagy Nagy-Britannia számára is nagy kihívás a térség, Szkuilla és Kharübdisei közötti manőverezés, de az említett országok vezetői és társadalmi nem támasztanak olyan nagy elvárásokat a saját külpolitikájuk elé, mint teszi azt a német politikai elit és a társadalom. Talán azt is állíthatjuk: ha Németország teljes mértékben következetes lenne civilhatalmi külpolitikájához, a demokratikus sztenderdeknek megfelelő Izraelt és Libanont leszámítva nagy ívben elkerülné a térséget. Ez azonban számos okból kifolyólag nem lehet opció Németország számára. Berlin egyrészt érdekelt a térség stabilitásában, a terrrorszervezetek elleni fellépésben és a migráció minimalizálásában. Mivel a Közel-Kelet országai saját erőforrásaikból a jelek szerint ezeket a gondokat nem képesek megoldani, szükség van Németország segítségére, hogy a problémákra már helyben válasz szülessen. A német felfogás szerint a stabilitás végső záloga a régió lassú, de biztos demokratizálódása lenne. A demokratizálódás azonban egy hosszú távú projekt, amihez Berlinnek újra támogatást kell nyújtania, ráadásul olyan formában, hogy abba a térség hatalmi elitje is beleegyezzen - vagy legalábbis tolerálja. És természetesen ott vannak a sokrétű gazdasági érdekek: a térség nyersanyagkincse, 340 milliós piaca, a megvalósult vagy még csak tervezett német befektetések és a kétoldalú kereskedelem lehetőségei. A Közel-Kelet ignorálása tehát nem lehet opció, mert ha az ember nem vállal szerepet a térségben, féltő, hogy a térség problémái Németországban jelennek meg, migránsok vagy terrortámadások képében. A német külpolitika meghatározottsága miatt ugyanakkor a másik véglet, vagyis az emberi jogi helyzet feletti teljes átsiklás sem vállalható a német külpolitika számára. Izrael, Tunézia, Egyiptom és Szaúd-Arábia kapcsán is azt láttuk, hogy Berlin ennek megfelelően igyekszik egyensúlyozni: a kritika mellett a dicséretet, a pénzügyi támogatás mellett az elvárásokat is olyan mértékben igyekszik adagolni, hogy az egyszerre elégítse ki a közel-keleti partnereket és a saját olvasó, kritikus német értelmiségét. Hogy ez a zsonglórmutatvány nem mindig sikerülhet, az kézenfekvő: éppen ezért gondoljuk, hogy a térség kiemelten nehéz partner Berlin számára. Ez a tanulság ugyanúgy érvényes lett volna 1970-ben, mint 2001-ben vagy 2017-ben. Ami viszont az utóbbi évek legfontosabb új fejleménye, az a térség egyértelmű felértékelődése a német külpolitikában. A Közel-Kelet – pozitív és negatív okokból egyaránt – egyre fontosabb lett az elmúlt években Németország számára. Ami a pozitív okokat illeti, ezek között a következők szerepelnek: az egyre növekvő német befektetések és bilaterális kereskedelmi volumenek; egy dinamikusan növekvő piacon kínálózkodó lehetőségek megragadása; az

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 4. szám

Arab Tavasz óta megfigyelhető, aránylag pozitív tunéziai politikai transzformáció; a problémák ellenére fontos, *sui generis* izraeli-német kapcsolat. A jobban a figyelem homlokterében álló negatív okok: az Arab Tavasz utáni destabilizálódás egyes országokban; az elhúzódó iraki és szíriai polgárháború és ezzel összefüggésben az Iszlám Állam előretörése; az utóbbi évek példátlan migrációs hulláma; a demokrácia és emberi jogok törékeny volta a térség legtöbb országában. Akár pozitívak, akár negatívak az okok, mind abba az irányba mutatnak, hogy a Közel-Kelettel érdemben foglalkoznia kell a német diplomáciának. Hogy Berlin ezt regisztrálta, mutatja a látogatásdiplomácia terén megfigyelhető offenzíva, amelynek keretében Angela Merkel az utóbbi két évben a térség számos meghatározó országát felkereste – hogy a német külügyminiszterről ne is beszéljünk.

Tanulmányunk harmadik tanulsága: Németország közel-keleti lehetőségeit és befolyását nem szabad túlértékelni. A térség legtöbb országa számára az elsőszámú (biztonság-)politikai partner továbbra is kétségtelenül az Amerikai Egyesült Államok, fegyverexportján és a térségben állomásozó csapatain keresztül. Berlin ezen téren nem hogy nem tud, de nem is akar Washingtonnal (vagy Moszkvával, Párizssal) versenyezni. Gazdasági téren Németország ugyan feljövőben van, de ez korántsem jelenti azt, hogy bilaterális téren a német külpolitikának olyan eszköz lenne a kezében, amellyel döntő befolyást tudna gyakorolni a Közel-Kelet vezetőire. Hiszen Berlin is tudja: ha túl határozott követelésekkel lép fel, a térség államai a bőségesen rendelkezésre álló konkurensekhez fognak fordulni befektetésekért és technológiáért. Éppen ezért Németország – civilhatalmi megfontolások alapján – óvatosan, hosszú távra berendezkedően politizál a térségben, és ahol csak lehet, az Európai Unió közös külpolitikáján keresztül igyekszik megjeleníteni a térségben.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Maull, Hanns W.: Germany and Japan: The New Civilian Powers. *Foreign Affairs*, 1990/9, 91–106.
2. Kiss J., László: Folytonosság a változásban – külpolitikai stratégia és nemzeti identitás a német fejlődésben. In: Kiss J., László (szerk.): Nemzeti identitás és külpolitika az euroatlanti térségben. Budapest, 2005, Teleki László Alapítvány, 51–159. o.
3. Bosold, David – Achraier, Christian: Die normativen Grundlagen deutscher Außenpolitik, In: Jäger, Thomas – Hose, Alexander – Oppermann, Kai (Szerk.): Deutsche Aussenpolitik. Wiesbaden. 2011. 445-464.
4. Krasner, Stephen D.: Sovereignty: Organized Hypocrisy, Princeton. 1999.
5. Heinz, Wolfgang S.: Menschenrechtspolitik, In: Siegmund Schmidt – Gunther Hellmann – Reinhard Wolf (Szerk.): Handbuch zur deutschen Aussenpolitik. Wiesbaden, 692-703.; Heinz, Wolfgang S.: Deutsche Menschenrechtspolitik, In: Jäger, Thomas – Hose, Alexander – Oppermann, Kai (Szerk.): Deutsche Aussenpolitik. Wiesbaden. 2011. 560-581.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 4. szám

6. Steinbach, Udo: Naher und Mittlerer Osten, In: Schmidt, Siegmur – Hellmann, Gunther – Wolf, Reinhard (Szerk.): Handbuch zur deutschen Aussenpolitik. Wiesbaden. 2011. 494-506.
7. McMeekin, Sean: The Berlin-Baghdad Express: The Ottoman Empire and Germany's Bid for World Power, 1898-1918. Penguin Books. 2010.
8. Hausmann, Róbert: Emlékezéskultúra a német–izraeli kapcsolatokban: A „normalizálhatatlan kapcsolat normalizációja” és alakulása 1990 után. *Külügyi Szemle* 2014/tavaszi, 147-175.
9. Wolffsohn, Michael – Thomas Brechenmacher: Israel, In: Schmidt, Siegmur – Hellmann, Gunther – Wolf, Reinhard (Szerk.): Handbuch zur deutschen Aussenpolitik. Wiesbaden. 2007. 506-520.
10. N. Rózsa, Erzsébet: Az arab tavasz: a Közel-Kelet átalakulásáról. Osiris-KKI. 2016.
11. Arany, Anett - N. Rózsa, Erzsébet – Szalai, Máté: Az Iszlám Állam kalifátusa: az átalakuló Közel-Kelet. Osiris-KKI. 2016
12. Schwarz, Hans-Peter: Helmut Kohl: Eine politische Biographie. Deutsche Verlags-Anstalt. 2012.
13. Busse, Jan: Zwischen historischer Verantwortung und Zweistaatenlösung: Die Nahostpolitik der Bundesregierung unter Kanzlerin Merkel, In: Israel und Palästina – Zeitschrift für Dialog, 2012/4, 56-65.
14. Marsai, Viktor: A migrációs diskurzus margójára III.: A líbiai válság az európai migráció tükrében, Stratégiai Védelmi Kutató Központ Elemzések 2017/1.